

LŐVEI PÁL

A Műemlékek Országos Bizottsága az 1900. évi párizsi világkiállításon¹

1903. január 24-én érkezett meg a Műemlékek Országos Bizottsága (MOB) címére Láng Lajos kereskedelmiügyi miniszter még az előző év december 29-én kelt levele, melyhez csatolva elküldte „az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállításon Czím részére megítélt *arany érdmet* és a rá vonatkozó oklevelet”.² A Bizottság 1903. március 26-án tartott ülésén Czobor Béla (1852–1904) előadó bemutatta az arany érdméről szóló okmányt, megemlítve, „hogyan hasonló bizottságok közül egyedül a magyarországit érte ily kitüntetés”, amely „örvendetes tudomásul szolgál”.³

A kiállítási díjakról a párizsi döntések természetesen még 1900-ban megszülettek, és legkésőbb az év augusztus 7-én ismertté is váltak a MOB előtt. Ekkor küldte át Wlassics Gyula (1852–1937) vallás- és közoktatásiügyi miniszter a Forster Gyula (1846–1932) másodelnök által „a hazai műemlékekről készített művészi értékű akvarelljeinek és felvételeinek előnyösebb elhelyezése iránt” kért miniszteri közbenjárásra⁴ Lukács Béla világkiállítási kormánybiztostól érkezett átiratot. A kormánybiztos megnyugtatta a minisztert, hogy a rajzok elhelyezése kapcsán nem merült fel korábban észrevétel Czobor Béla részéről, és a magyar történelmi pavilonban „kiállított rajzok a képzőművészeti csoport juryjének munkálatai alkalmával átvitettek elbírálás végett a képzőművészeti csarnokba, a hol a jury azokat megtekintette, elbírálta és [...] a bizottság kiállítása igen szép kitüntetésben részesült”.⁵

Az akkor közel harmincéves múltra visszatekintő magyarországi műemléki szervezet kiállításon való szereplése egyáltalán nem volt példa nélküli. A Bizottság 1872. évi megalakulását követően azonnal megkezdték a rajzok és tervek gyűjtését, és hamarosan felismerték a gyorsan gyarapodó tervtári anyagban rejlő propagandalehetőséget. A gyakran igen látványos, rajz és festéstechnikájukat tekintve színvonalas felmérési rajzok nagyközönség előtti bemutatására a XIX. század utolsó negyedének országos kiállításai rendre lehetőséget adtak: először az 1879. évi, székesfehérvári országos kiállításon, majd 1880-ban a Képzőművészeti Társulat zeneakadémiai épületében önálló tárlat keretében, továbbá az 1885-ben Budapesten rendezett Országos Kiállításon, végül az 1896. évi Millenniumi Országos Kiállítás történelmi főcsoportjának keretében szerepelt a műemléki rajz- és fotógyűjtemény reprezentatív válogatása.⁶

Az 1900-as párizsi világkiállítás magyar kormánybiztossága 1897. május 1-jén kezdte meg működését, Lukács Béla vezetése alatt.⁷ A kormánybiztos szépen kal-

ligrafált kézírású levélben 1897. november 20-án hívta fel a MOB figyelmét a világkiállításra.⁸ A kiállításon az ország hivatalosan vett részt, és Lukács világhossá tette, hogy „arra kell törekednem, hogy a nemzeti művelődés minden ágában a mérvadó tényezőknek hazafias közreműködését a magyar kiállítás sikere érdekében megnyerni törekedjem”. A párizsi szervezők a művészeti alkotásokat a kiállítás II. csoportjában, külön e célra emelt épületben kívánták bemutatni.

„A kiállítás szervezete e csoportba sorozza a műemlékeknek, fennmaradt romok, vagy hiteles művészettörténelmi adatok nyomán készült helyreállítási eredeti tervezéseit is, vagy helyreállított művek ábrázolásait, rajzokban, vízfestményekben, fényképekben és domború mintákban. Csak oly helyreállított műemlékek, illetőleg helyreállítási tervek mutathatók be, melyek 1889. évi május hó 1-je [az előző párizsi világtárlat] óta készültek el. [...] A magyar művészet e csarnokban a térbeosztás szempontjából is teljesen önálló helyet fog elfoglalni a többi nemzetek sorában s ezért nagy fontosságot kell tulajdonítanunk annak, hogy építő művészetünk alkotási képességét és haladását a műemlékek avatott helyreállításának terén is előkelő színvonalon mutathassuk be. [...] A művészeti csoport érdekességéhez mindenesetre lényegesen hozzá fog járulni az, ha nagyobb jelentőségű műemlékek helyreállításában felmutatható eredményekkel tanúsítani fogjuk azt, hogy hazánk e téren is lépést tartani törekszik a nyugati művelt szervezetekkel.”

A MOB azonban a kiállítás I. (közoktatási) és III. (tudomány, irodalom és művészet eszközei) csoportjaiban, a tudományos intézetek és társulatok között is helyet igényelhetett magának. A kormánybiztos végül előzetes tájékozódás végett megkérdezte a Bizottságot, hogy az milyen keretben és tartalommal óhajtana a kiállításon részt venni, mely helyreállítások és helyreállítási tervek jöhetnének számításba, és mely építőművészeket lehetne felkérni helyreállítási terveik egyéni bemutatására.

A MOB december 17-i ülésén tárgyalta az ügyet,⁹ és Czobor Béla válaszában kifejezte a Bizottság készségét a kiállítási részvételre, egyben azonban a párizsi magas igényekre hivatkozva pénzügyi támogatást is kért a bemutatható rajzok elkészítéséhez – a rendelkezésre álló keret nagyságától téve függővé a „tüzetes” javasla-

tok előterjesztését.¹⁰ 1898. április 19-én a kormánybiztos fordított ügymenetet kért: a Bizottság válaszoljon a kérdésekre, megjelölve a kiállítandó tárgyak beszerzési módját és költségét.¹¹ A MOB korlátozott keretek között, a kiállítás művészeti csoportjában kívánt szerepelni. A befejezett helyreállítások közül bemutatásra alkalmasnak tartották a budavári koronázó templom külső és belső, részben színes felvételeit, amelyek a beküldési határidőig elkészíthetők lennének, a kassai dóm és a bártfai plébániatemplom helyreállítási terveit, amelyeket az 1896. évi kiállításon Steindl Imre (1839–1902) már bemutatót, az eгри minaret színes felvételét Sztihlo Ottótól (1851–1923), a pozsonyi ferences templom tornyáról készítenő rajzokat, valamint a gecelfalvai és a hiznyói falképek színes felméréseit Gróh Istvántól (1867–1936). A helyreállítás alatt lévő műemlékek közül a jáki apátsági templomról készítenő terveket és színes látképeket, a pozsonyi klarissza templom tornyának felvételeit, a csütörtökhelyi kettős kápolna elkészítendő terveit és színes látképét tartották bemutatónak, végül pedig a Bizottság rajztárából az utolsó évtizedben készült fényképfelvételek és rajzok közül a majdan rendelkezésre álló kiállítási területhez mérten kiválasztandó érdekesebb emlékeket. A még elkészítendő rajzokra 3–4000 forintnyi költséget jelöltek meg. A tudományos intézmények és egyesületek sorában a MOB számára felajánlott helyet a szerény kiállítási anyag szétdarabolásaként értékelték, így ott legfeljebb a szervezet működéséről nyújtandó statisztikai adatokra akartak szorítkozni. Az építőművészekre vonatkozó választ már tartalmazta a bemutatandó helyreállítások felsorolása, mivel a MOB „körén kívül ily munkálatokkal ez idő szerint építőművészeink nem foglalkoznak”.¹²

A MOB decemberben megkapta a világkiállításon tartandó kongresszusok szabályzatát.¹³

1899 márciusában a Bizottság a budavári koronázó templom, a kassai dóm és a jáki templom akvarell látképeinek elkészítésével Rauscher Lajos (1845–1914) műegyetemi tanárt gondolta megbízni, és javasolta a pécsi püspök minisztérium általi felkérését, hogy a helyreállított székesegyház ábrázolásait ugyancsak Rauscherrel készíttesse el, hiszen a legutóbbi tíz év kiállítandó helyreállításai közül a pécsi székesegyház nem hiányozhat. A képek egyenként 700 forintba kerülnének.¹⁴ Március 4-én a kormánybiztos megkérdezte, hogy a kassai, bártfai, eгри, gecelfalvi és hiznyói képek rendelkezésre állnak-e, és a Bizottság fogja-e azokat beszerezni, tájékoztatást kért a még elkészítendőnek jelzett felvételek költség- és területi igényéről, végül kifejtette, hogy „saját részemről továbbá súlyt helyeznék arra, hogy a t. bizottság a tudományos intézetek és egyesületek sorában is képviselve legyen, a bizottság működéséről nyújtandó statisztikai adatokon kívül egy némely érdekesebb fényképfelvétellel lehetne illusztrálni a bizottság tevékenységét”.¹⁵ A válasz szerint a gecelfalvi és hiznyói

falképmásolatok készek; a kassai és bártfai meglévő tervek nem felelnek meg a párizsi igényeknek, így a kassai dóm 1,25×1 m-es külső perspektívájával Rauscher Lajos kellene megbízni 700 forint tiszteletdíjért, a bártfai templom terve pedig a tudományos intézeteknél a fényképfelvételekkel együtt szerepelhetne, és a Bizottság gondoskodik az elkészítéséről; az eгри minaret színes képe meg fogja érdemelni, hogy a művészi csoportba kerüljön, elkészítése kb. 400 forint költséggel fog járni, és méretei a kassaival egyezik; Rauscherrel készítenő el a budavári főtemplom és a jáki templom külsejének színes ábrázolása is a kassaival megegyező méretben és áron; a kormánybiztostól így a MOB összesen 2500 forintot kért, egyben késznek mutatkozott a tudományos intézmények körében is szerepelni fényképfelvételei sorozatával; jelezték azt is, hogy a pécsi székesegyház ábrázolásait megpróbálják a püspök segítségével beszerezni.¹⁶ A kormánybiztos május 20-án tájékoztatta a MOB-ot a négy színes képre kért 2500 forint rendelkezésre bocsátásáról, elfogadta a bártfai templom tervéről írottakat, megkérdezte, hogy a pozsonyi ferences és klarissza templomok tornyairól és a csütörtökhelyi kápolnáról készítenő felvételek kiállítása elejtettnek tekintendő-e, vagy ezekről a Bizottság gondoskodik, végül pedig a tudományos intézmények körében kiállítandó anyagról a csatolt bejelentési ívek sürgős kitöltését kérte.¹⁷ Miklós Ödön kormánybiztos-helyettes július 11-i levele szerint a pécsi püspök a felvételi rajzok elkészíttetését nem vállalta, egyben pedig megsürgette a korábbi levélben szereplő kérdésekre történő válaszadást és a bejelentési lapok kitöltését.¹⁸ A július 26-i keltezésű választervezet szerint a pécsi festmény költségéről a MOB már gondoskodott, és a budai, kassai, pécsi, jáki és eгри képek elkészítésével végül Nádler Róbert tanárt, építő- és festőművészt bízták meg;¹⁹ a bártfai, pozsonyi és csütörtökhelyi képekre, valamint a tudományos intézetek csoportjában elhelyezendő felvételekre vonatkozó bejelentéseket pótlólag meg fogják tenni.²⁰ A kormánybiztosság szeptember 7-én érkezett értesítése szerint az engedélyezett összeg elszámolás kötelezettsége mellett felvehető, egyben kérték a bejelentés megtételét.²¹ A Bizottság szeptember 29-i ülésének jegyzőkönyve szerint Rauscher Lajos – nagymérvű elfoglaltsága miatt – nem tudta elfogadni a megbízást, így került sor Nádler Róbert négy nagyobb és négy kisebb akvarell elkészítésére vonatkozó megbízására.²²

A képek az év végére elkészültek. December 26-án Lukács Béla kérte a bejelentőlapok kitöltését, amelyre a megadott december 31-i határidő előtt egy nappal sor is került. Az ív²³ pontos adatokkal szolgál Nádler Róbert nyolc akvarelljének ábrázolása, biztosítási értéke és kerettel együtt számított méretei tekintetében: 1. A pécsi székesegyház nyugati oldala (200 frt., 97×82 cm) (1. kép); 2. A pécsi székesegyház déli oldala (200 frt., 82×92 cm) (2. kép); 3. A pécsi székesegyház belseje (700 frt., 1 m×125 cm); 4. A jáki apátsági templom,

délkeletről nézve (700 frt., 1.20×1 m); 5. A jáki apátsági templom nyugati főkapuja (200 frt., 97×82 cm) (3. kép); 6. Az egri minaret (200 frt., 97×82 cm); 7. A budavári koronázási templom,²⁴ keleti oldalról nézve (700 frt., 1.20×1 m); 8. A kassai dóm, északnyugati oldalról nézve (700 frt., 1.20×1 m).

A gecelfalvi és hizsnyói falképek színes felvételeire, valamint a műemléki fényképekre vonatkozó bejelentési ívek beküldésére a kormánybiztos 1900. január 20-i kérése nyomán február 28-án került sor.²⁵ Február 19-én a kiállítók ingyenes belépő jegyének kiállításához szükséges fényképeket kérték – a Bizottság képviselőjére kijelölt Forster Gyula fényképeit március 3-án adták be.²⁶ Miklós Ödön a Nádler-képek bejelentő ívének szép kézírással kitöltött és kiegészített másolatának visszaküldésével február 27-én jelezte azok kiállításra való elfogadását a „II. csoport: Képzőművészet. Alcsoport: 10” kereti között, a szükséges falterületet 8.03 m²-ben, a hosszúságot 7.68, a magasságot pedig 8.33 (?) méterben adva meg, egyben pedig kérte, hogy a történelmi kiállítás tárgyival együtt elküldendő műveket március 10-ig szállításra készen becsomagolva adják át az Iparművészeti Múzeumban. Ez Czobor Béla március 4-i bejegyzése szerint meg is történt.²⁷

Miklós Ödön március 4-én küldte meg a MOB-nak a Lukács Béla kormánybiztos által 1899 decemberében jegyzett, nyomtatott levelet a párizsi kiállítás április 15-i megnyitására és a kiállítási tárgyak januári fel-, illetve leadásáról, csatolta a szükséges címkéket és árujegyzékeket, továbbá az elfogadott bejelentést, miszerint a „hazai műemlékek felvételei (részben akvarellek)” 1500 frt. értékben a kiállítás 1/3. csoportjába tartozva annak katalógusában lesznek felvéve a MOB rövid bemutatkozó szövegével együtt, de a történelmi csoport épületében lesznek kiállítva.²⁸

Gróh István március 10-én válaszolt a MOB előző napon kelt, a gömri falképek felvételeit sürgető levelére: 12-én átadja a gecelfalvi szentély belsejét ábrázoló nagyobb képet és három részletfelvételt, és visszaszolgáltatja a Bizottság gyűjteményeiből kölcsönvett régebbi gecelfalvi felvételeket; a hizsnyói katolikus templom szentélyének belső képét, három részletfelvételt, az épület alaprajzát és a főoltár három festményét ábrázoló képeket csak 26-án tudja benyújtani, így azok a rendes csomagolási határidőn túl, utólag lesznek a párizsi kiállításra beküldendők.²⁹ Gróh végül 20-án adta át a gecelfalvi evangélikus és a százdi és hizsnyói katolikus templomok falképeinek 13 felvételét (2740 korona tiszteletdíj, továbbá 881 korona kiadás felszámítása mellett).³⁰

Steindl Imre közben 71 rajzot küldött a MOB-nak,³¹ amely végül március 24-i kelettel készítette el a kiállításra elküldött rajzok és képek (új?) jegyzékét.³² Ez 40 tétel alatt összesen 73 darabot sorol fel: a toporci templom fafödemeinek díszítményei (6 db), a lőcsei plébániatemplom falképei (3 db), a gecelfalvi templom

(41 db), a hizsnyói templom (8 db), a selmebányai Újvár, a lőcsei Csáky-féle ház, a bártfai városháza, Árva vára, a garamszentbenedeki apátsági templom, a kassai Szent Mihály-kápolna, a lőcsei plébániatemplom, a csütörtökhelyi templom és kápolna, a savniki kastély, a selmebányai régi plébániatemplom, Zólyom vára, a körmöcbányai vártemplom, az eperjesi Rákóczy-ház, a százdi templom falképei, a gecelfalvi szentély (1–1 db).

Forster Gyula 1900. június 7-én Párizsból táviratban kérte Czobort, hogy a kassai és a jáki templom régi állapotáról azonnal küldjön a MOB fotókat a párizsi kormánybiztosságra, Fittler Kamillnak (1853–1910, aki a MOB tagja is volt egyben), a 9–9 felvételt 8-án postára is adták.³³ Ezt követte Forster már említett kritikája a kiállítás elhelyezését illetően: a képek nem a *Palais des Beaux-Arts* magyar csoportjában, „kellőkép érvényesülve tétettek ki közszemlére”, mint a hasonló tárgyú horvát-szlávon felvételek, és még a magyar történelmi pavilonnak is a legrosszabb világítású, szűk szobájában akasztották ki Nádler akvarelljeit és Gróh falkép-felvételeinek kis részét („mert a nagyobb része ládában hagyott”), a történelmi csoport rendezőbizottsága ugyanis Bálint Zoltán és Jámbor Lajos pavilonterveit helyezte el a jól megvilágított emeleti előcsarnokban.³⁴ Korabeli leírás szerint a történelmi pavilon román stílusú előcsarnokából jobbra nyíló teremben, amelynek mennyezete a pécsi székesegyházé nyomán készült, „a falakon középkori legkiválóbb műépítészeti emlékeink képei láthatók”.³⁵

Augusztus 27-én már a kiállítás majdani leszerelésével kapcsolatos kérdőív kitöltése volt napirenden, a választ 29-én küldték el.³⁶ A világkiállítás zárása után a kormánybiztos-helyettes november 26-án arról értesítette a MOB-ot, hogy a képeket és rajzokat négy ládában a Képzőművészeti Társulat címére küldték vissza.³⁷

A világkiállítással kapcsolatos hivatali ügymenet időnkénti „botladozásait” jelzi, hogy a kormánybiztos-helyettes még 1901. április 19-én is az akvarellekre felvett előleg „okmányolt” elszámolására kérte a MOB-ot.³⁸ Csak ezt követően, május 20-án kelt a Bizottság párizsi részvételéért köszönetet mondó kormánybiztosi levél,³⁹ az elnyert érem pedig a fentiek szerint 1903 elején jutott csak el a kitüntetéshez. Ezt követően 1905-ben Forster Gyula is büszkén számolt be a díjról, Nádler akvarelljei és Gróh gecelfalvi falképmásolatai mellett a selmebányai óvár tornyának Myskovszky Viktortól származó felvételeit, valamint a *Grand Palais* magyar kiállítása mellett a folyosón elhelyezett „többi csekély tárgyak”-at említve; a zsűri magyar tagjaként tevékenykedő Fittler Kamill értesítése szerint a „kitüntetés odaitélésére a III. Béla emlékére kiadott díszmű”,⁴⁰ mely a budavári koronázó templom helyreállítását is tartalmazta, volt döntő befolyással⁴¹ – megerősítve ezzel, hogy a tudományos publikáció ugyanolyan fontosságú, mint a helyreállítás maga.

A világkiállításon kiállító magyarországi cégeknek és intézményeknek egyébként 161 nagydíjat, 264 arany-,

390 ezüst- és 366 bronzérmét, továbbá 250 oklevelet ítéltek meg a zsúrik. (A magyar közreműködők további 9 nagydíjat, 146 arany-, 298 ezüst-, 218 bronzérmét és 164 oklevelet nyertek el.)⁴²

A kiállítási sikernek a műemléki hivatalban mára nem sok nyoma maradt. Sem az érem, sem a hozzá tartozó oklevél nincs meg⁴³ (a MOB-nak egy időben irodai helyiségekkel szolgáló Iparművészeti Múzeumban sem lelhető fel⁴⁴), és a kiállításra készített Nádler-festmények többsége is elveszett vagy lappang. A rajztár 1905-ben közölt leltárában még mind a nyolc szerepel, hatnál a nyilván még a kiállításra készült, többnyire aranyozott fali keretet, hétnél pedig a párizsi bejelentőlapot tartalmazó 1900/55. MOB-irat számát is említik.⁴⁵ Ma csupán a pécsi székesegyház déli és nyugati homlokzatát (1–2. kép), valamint a jáki apátsági templom nyugati kapuzatát ábrázoló (3. kép) akvarelleket őrzi a tervtár (vagyis a négy kisebb méretű közül hármat).⁴⁶ Gróh István alkotásai azonban teljes számban megmaradtak.⁴⁷

A MOB egy másik viláckiállítási kapcsolódási pontját jelzi, hogy a magyar történelmi pavilont tervező Bálint és Jámbor műépítésszek a Bizottság rajztárából számukra 1899. február 1-én Szalay Imre, a párizsi történelmi csoport végrehajtó-bizottságának elnöke által kölcsönvett 65 rajzot 1901. január 22-én visszaszolgáltatta, a még hiányzó négy nagybiccsei fénykép visszaadását Czobor Béla december 28-án sürgette meg.⁴⁸ A rajzok közül 23 Sárospatakot, 12 Fricset, 5 a késmárki várat, 3–3 Bártfát és Trencsént, 2–2 Beckót, Krasznahorkát, Lőcsét és Zólyomlipcsét, 1–1 Körmöcbányát, Lékát, Lublót, Micsinyét, Szaláncot, Nedeczet, Szklabinát, Szalónakot, Zayugrócot és Vajdahunyadot ábrázolta. A vajdahunyadi vár, a lőcsei és a bártfai városháza, a körmöcbányai vártemplom eddig is ismert alkotórésze volt a történelmi épületrészekből összeállított párizsi pavilonnak.⁴⁹ A már a tervezés lényegi részeinek elvégzését követően kölcsönzött rajzok a lista alapján szélesebb körből merített részletek kidolgozásához és kivitelezéséhez szolgálhattak példával. A magyarországi műemlékek ismerete ráadásul nem is csak a párizsi pavilonhoz jelentett segítséget: az 1908-ban Londonban rendezett magyar kiállítás utcaképét ugyancsak Bálint Zoltán és Jámbor Lajos tervezte – a felhasznált motívumok között hangsúlyt kapott például a fricsi kastély pártázata.⁵⁰

Jegyzetek

- 1 Köszönettel tartozom Bardoly Istvánnak, aki a témára a figyelmemet felhívta, és a feldolgozást minden lehetséges módon támogatta, valamint a KÖH Tervtára és Fotócsoportja munkatársainak, segítségükért.
- 2 MOB 1903/31. – a továbbiakban idézett MOB-iratokkal együtt a KÖH Tudományos Irattárában.
- 3 MOB 1903/175. 15. pont.
- 4 MOB 1900/150.
- 5 MOB 1900/204. (kelt július 18-án)

- 6 FORSTER Gyula: A műemlékek védelme a magyar kormány visszaállítása óta 1867–1902. In: *Magyarország Műemlékei. I.* Szerk. FORSTER Gyula Budapest, Műemlékek Országos Bizottsága, 1905. 18.
- 7 *Az 1900. évi párizsi kiállításról.* A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Heti Értesítője, XVII. (1898) 5. sz. 28.
- 8 MOB 1897/290.
- 9 MOB 1897/305. 26. pont.
- 10 MOB 1897/290. Válaszlevél fogalmazványa a borítón.
- 11 MOB 1898/79.
- 12 MOB 1898/79. Válaszlevél fogalmazványa a borítón, november 19-én.
- 13 MOB 1898/261.
- 14 MOB 1899/19. (Minisztériumi előterjesztés tervezete a borítón, március 20-i kelettel.)
- 15 MOB 1899/54.
- 16 MOB 1899/54. Levéltervezet a borítón, április 12-i dátummal, elküldve április 25-én.
- 17 MOB 1899/139.
- 18 MOB 1899/201.
- 19 Nádler Róbertet (1858–1938) a feladatra különösen alkalmassá teheték korábbi építészeti tanulmányai: *Magyar művészet 1890–1919.* Szerk. NÉMETH Lajos. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. I. 206. (A Magyarországi Művészet Története VI.)
- 20 MOB 1899/201. Fogalmazvány.
- 21 MOB Iktatókönyv, 1899/255. (az irat kiselejtezve)
- 22 MOB 1899/290. 35. pont.
- 23 MOB 1899/356. (Nádler a számláinak és az általa megelőlegezett csomagolási díjnak a kifizetését 1900. március 27-én kérte a MOB-tól, a kiállítási keretből kapotthoz képest megnövekedett összeg hiányzó részét Czobor Béla május 17-én kérte a minisztériumtól: MOB 1900/88.)
- 24 Itt és az iratokban többször is „koronázási” jelzővel szerepel a Nagyboldogasszony-templom a megszokottabb „koronázó” helyett.
- 25 MOB Iktatókönyv, 1900/15. (az irat kiselejtezve)
- 26 MOB Iktatókönyv, 1900/45. (az irat kiselejtezve)
- 27 MOB 1900/55.
- 28 MOB 1900/64.
- 29 MOB 1900/65.
- 30 MOB Iktatókönyv, 1900/75. (az irat kiselejtezve)
- 31 MOB Iktatókönyv, 1900/69. (az irat kiselejtezve)
- 32 MOB 1900/78.
- 33 MOB 1900/147. – az igazoló térítvény június 27-én érkezett vissza.
- 34 MOB 1900/150.
- 35 SZENDREI János: *A magyar történelmi palota a párizsi viláckiállításon.* In: *Vasárnapi Ujság*, 47. (1900) 24. sz. 390.; A képek a földszinti első teremben voltak kiállítva: FORSTER, 1905. 19.
- 36 MOB Iktatókönyv, 1900/221. (az irat kiselejtezve)
- 37 MOB 1900/313.
- 38 MOB Iktatókönyv, 1901/197. (az irat kiselejtezve)
- 39 MOB Iktatókönyv, 1901/250. (az irat kiselejtezve)

- 40 III. Béla magyar király emlékezete. Szerk. FORSTER Gyula. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, Budapest, 1900.
- 41 FORSTER, 1905. 19.
- 42 GÁL Vilmos: *Világkiállító magyarok 1851–2010*. Budapest, Holnap Kiadó, 2010. 117, 119.
- 43 A díjazott rávéssett nevét hordozó érmek, anyaguktól függetlenül, egyformák voltak, ahogy az oklevelek is egységes grafikával készültek: *Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művész-kultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században*. A kiállítás koncepciója: SINKÓ Katalin. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1995. 355–356.; GÁL, 2010. 112, 123. kép.
- 44 Az információért Horváth Hildának tartozom köszönettel.
- 45 *A Műemlékek Országos Bizottsága rajztárának jegyzéke*. Összeáll. GERECE Péter. In: *Magyarország Műemlékei I.* Szerk. FORSTER Gyula Budapest, 1905. 214, 261, 315, 415., a MOB-iratszám leltári számként is szolgált.
- 46 A jelenlegi leltári számok: KÖH Tervtár 79014. (Pécs, déli homlokzat), 79015. (Pécs, nyugati homlokzat), 79016. (Ják, nyugati kapu); a kb. 66 × 81 cm-es kartonokra kasírozott festmények méretei: 39,5 × 48,5, 49,5 × 35, 56 × 45 cm; a Gerece-jegyzékben megadott méretek eltérése miatt a meglévő jáki képet a Párizsban szerepellettől különbözőnek tartja: SZENTESI Edit: A jáki nyugati kapu historiográfiája és restaurálástörténete 1904-ig. In: *A jáki apostol-szobrok*. Szerk. SZENTESI Edit, UJVÁRI Péter. Budapest, Balassi Kiadó, 1999. 139. (210. lj.); a hiányzó Nádler-képek sem a Magyar Nemzeti Galéria grafikai gyűjteményében, sem a Magyar Építészeti Múzeumban nem találhatóak (Zsákovits Ferenc, illetve Fehérvári Zoltán szíves közlése).
- 47 A gecelfalvi szentély belső képe és hét további kartonon tizenkét falképmásolata, a hizsnyói templom kettő és a százdi templom egy falképmásolata 1900-as évszámot hordoz, a hizsnyói szentélyt ábrázoló akvarell és négy falképmásolat 1899-est (egy további 1898-ast), a hizsnyói főoltár tábláit ábrázoló képek közül azonban kettő – a levelezésben leírtaknak ellentmondóan – 1902-est. Gecelfalván korábban dolgozott Gróh, aki nyilván az 1895-ben készült harmincöt képéből kölcsönzött vissza lapokat az új festmények elkészítéséhez (1900-as évszámú lapjai: KÖH Tervtár FM 192, 196–198, 201–202, 206, 214) – a kiállításra elküldött képek említett jegyzékében szereplő 41+1 gecelfalvi rajz szinte valamennyi régebbi és új lapot tartalmazta; az akkor frissen feltárt hizsnyói falképek, illetve a főoltár ábrázolásai, 1898–1902-ből: FM 265–273; Százd: FM 561; a rajztár jegyzéke az 1900/75-ös MOB-iratszámot kettő gecelfalvi, négy hizsnyói (egyik a templom alaprajza) és egy százdi képnél tünteti fel: GERECE, 1905. 248–252, 268.
- 48 MOB 1901/45.
- 49 [STEINDL Imre:] *A párisi magyar pavilon I.* Építő Ipar, 22. (1898) 30. sz. 192; CZOBOR Béla: Magyarország történelmi kiállítása. In: *Magyarország a párisi világkiállításon 1900*. Budapest, 1901. 1–3; SZÉKELY Miklós: Az 1900-as párisi világkiállítás magyar tervanyaga Párizsban. In: *Utóirat / Post scriptum – A Régi-új Magyar Építőművészet*, 8. (2008) 3. sz. melléklete. 23–24.
- 50 ANGHELY Judit: *1908 – London: Magyar Kiállítás az Earl's Court-ban*: előadás 2011. január 28-án a CentrArt Egyesület budapesti „Efemer építészet és progresszió – magyar esettanulmányok” című konferenciáján.

The Hungarian National Committee of Monuments at the Paris Universal Exhibition in 1900

The first Hungarian organisation for the protection of historic monuments was founded in 1872. Collecting drawings and plans related to the monuments was essential to later restoration work. The fine drawings and aquarelles could also be used to popularize the cause of historic monuments, so the Committee of Monuments was a regular participant in national exhibitions during the last quarter of the 19th century (1879, 1885, 1896).

The culminating point of this process came in 1900, when the National Committee of Monuments took part in the Paris Universal Exhibition and won a gold medal. The exhibition of the Committee was on view in one of the halls of the Hungarian pavilion in the Street of the Nations along the quay of the river Seine, but the Committee introduced itself in the group of scientific organisations, too. The exposition of monuments was based on eight aquarelles painted explicitly for the

Paris show by the artist Robert Nádler, representing the freshly restored Cathedral in Pécs, the Parish Church of the Virgin Mary in Buda Castle, the Saint Elisabeth Church in Kassa (Košice, Slovakia), the Ottoman minaret in Eger and the Abbey Church in Ják. Some water-colour copies of the medieval murals of the churches in Gecelfalva (Kocelovce, Slovakia), Hizsnyó (Chyžné, Slovakia) and Százd (Sazdice, Slovakia) were made by the drawing-teacher and restorer István Gróh, and the collections of the Committee supplied some other plans and photos.

The Hungarian pavilion was a mixture of several historic buildings of the country from the Middle Ages and the periods of the Renaissance and Baroque. We learn from the archives of the Committee that the architects of the pavilion, Zoltán Bálint and Lajos Jámbor, had borrowed 69 drawings and photos from the Committee's collections early in 1899, obviously as resources with the aid of which to plan the details of the pavilion.

